

Sahne Sanatları ve Engellilik
(Performing Arts and Disability)

Yrd. Doç. Dr. N. Münci ÇAKMAK*

ÖZET:

Engellilik, insanlar açısından normal bir durumdur. Buna karşılık engelli insanlar çeşitli alanlarda ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Sahne sanatları da bu alanlardan bir tanesidir. Toplumdaki engelli sayısı ile sahne sanatlarında yer alan (hem sanatçı sayısı hem de karakter/rol olarak) engelli sayısı arasında büyük fark vardır. Sanatta engelli karakterlere daha fazla yer verilmelidir. Ayrıca bir çok engelli sanatçının da rollerde yer alması gerekir.

Anahtar kelimeler: Engellilik, sahne sanatları, engelli ayrımcılığı, engelli sanatçı

ABSTRACT:

Disability is a normal condition for humans but disabled persons are discriminated in some areas. Performing arts is one of them. There is a great number of difference between disabled persons in society and in performing arts (both number of artists and as character/role). In the art, there must be more disabled character. Also many disabled artist must take place in roles.

Keywords: Disability, performing arts, disability discrimination, disabled artist

---

* Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

1- Giriş

Opera, bale, tiyatro ve dans gibi sahne sanatları, insan yaşamında önemli yere sahip sanat dallarıdır. Sahne sanatlarının verdiği görsel zevk, sosyolojik-toplumsal bazı olgular aklımıza geldiği zaman birazcık bozulmaktadır. Elbette ki bir bale yapıtını seyreden kimselerin hepsinin oyun esnasında bazı sosyal olguları düşünmesi beklenemez. Ancak sanat dalları biz insanlar için ise; “biz”ler içinde de dikkate alınması gereken bazı sosyal grupların olduğu şüphesizdir. Sanat-toplum ilişkisini yaşatırken toplumdaki bazı farklı grupların da bu sanat dalından pay alması gerektiği unutulmamalıdır.

Çalışmamızın amacı sahne sanatlarına dahil olan sanat dallarında engellilerin daha fazla yer alması gerektiğine dikkat çekmektir. Bunun sebebi, engellileri topluma veya sanata dahil etmek arzumuz değildir, sebep sadece toplumda engellilerin olmasıdır. Buna karşılık sadece engellilerin oynadığı eserleri konumuzun dışında tutmak istiyoruz. Bu eserlerde zaten ayrımcılık söz konusu olamaz. Önemli olan engelsiz olarak sahnede yer alan sanatçıların arasında engellileri görebilmektir. Amacımız engelliliğe dikkat çekmek de değildir, farkındalığı sağlamak da değildir, amacımız bazı sahne sanatlarında var olan aşırı estetik düşkünlüğünü ve toplumdan ayrıksı olan yapıyı eleştirmektir. Engellilere yardım amaçlı olarak roller verilmesini de desteklemiyoruz. Toplumdaki yaşam kesitlerinin olduğu gibi ele alındığı takdirde sorunların kendiliğinden ortadan kalkacağına işaret etmek istiyoruz.

Konumuz iki açıdan eleştiriler getirecektir. Birincisi, mevcut sahne sanatı dalları arasında engelliler neden az sayıdadır, ikincisi ise neden yazarlar engelli kahramanları konu edinmezler. Başka bir ifade ile engellilerin sahne sanatlarında yer alması iki yönlüdür. Engelsiz rolleri engellilerin oynaması ve engelli bir rolün engelli, veya engelsiz tarafından oynanması. Birincisinde görev yönetmen, koreograf veya rejisörlere düşerken ikincisinde ise yazarlara düşmektedir.

Suçlu olan aralarına engellileri almayan sanatçılar mıdır yoksa onları alkışlayan izleyiciler mi? Oyun sonunda alkışladığımız rejisör veya yönetmen belki de o oyunda bir ayrımcılık yaptı ve bizler bunu bilmeden alkışlıyor olabiliriz. Peki sanatçılar neden aralarında yeterli sayıda engelli sanatçı bulundurmuyorlar? İlk hareket kimden gelmelidir? Bu soruların yanıtlanması gerekmektedir.

2- Estetik ve Güzellik

İnsanlar güzel olanı tercih ederler. Bu durumu kabullenmek gerekir aksi halde bu durumla mücadele edemeyiz. Önemli olan, bu yok edilmez ayrımcılığı en aza indirmektir.

Sahne Sanatları ve Engellilik

Günümüzde sanat, “bir duygunun, bir tasarımın veya güzelliğin ifadesinde kullanılan metodların tümü, bu metodlar sonucunda ulaşılan üstün yaratıcılık” olarak tanımlanmaktadır.¹

Güzelliğe olan yatkınlık sanata da yansır. Yazarların ortaya koyduğu eserlerde ve efsanelerdeki kadınlar güzeldir, çekicidir. Tek eli olmayan dünyalar güzeli Juliet olamaz-aslında olması gerekir. Fakir olabilirler ama estetikleri düzgündür. Oysa ki gerçek hayat böyle değildir.

Hangi sanatçıya sorsanız engelliler hususunda duyarlı olunması gerektiği mesajını verir. Oysa gerçekte kendi düşüncelerine göre bir ayağı olmayan kişi Hamlet’i oynayamaz, protezli Dorabella² göremezsiniz, tek gözlü Carmen³ ise asla olamaz. Kanaatimizce önemli olan Hamlet’i oynamaktır, Hamlet’i mükemmel bedenle sergilemek değil. Sahnedeki kişi Hamlet değil, o rolü oynayan kişidir.

Baş roldeki şahıs engelli olduğu durumlarda ise normalden daha fazla alkışlanmamalıdır. Engelli birisi baş rolde oynayabilir bu gayet doğaldır. Fazla alkış, engelli hakkında “yapamayacak halde olmasına rağmen yapabildi” düşüncesini akla getirir. Engelliliğin normal bir durum olduğu bir türlü insanların aklına yerleşmemektedir. Engelli olarak Carmen’i oynayan sanatçı daha fazla alkışlanmamalıdır çünkü fazladan bir görev ifa etmemiştir, sadece rolünü oynamıştır.

Sahne sanatlarını yazarların bir kısmı da kusurludur. Çoğunlukla halktan kopuk konular, maceracı yaklaşımlar, standart olgular etrafında şekillendirilmiş eserler ortaya koymuşlardır. Bu dünyada zihinsel, görme veya işitme engelli, ortopedik engelli prens, kral, savaşçı, kraliçe çok azdır veya yoktur. Hatta şişman, kısa, çok zayıf gibi bedensel özelliklere de nadir rastlanılır. Dünyadaki engelli sayısı oranı ile sahne sanatı karakterlerindeki engelli oranı farkı çok büyüktür. Dünya nüfusunun %10’u, yani ortalama 600 milyon kişinin engelli olduğu⁴ dikkate alınırsa farkın ne kadar büyük olduğu rahatça anlaşılacaktır.

Engellilerin sanatlarda hak etmedikleri konumda olmaları, çekici (attractive) olmadıkları sorusunu akla getirebilir. Güzelliğin, çekiciliğin ve estetik değerlerin

¹ Atalay, Esra, “Sanat Özgürlüğü Temel Hakkının Hukuki Niteliği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 2004, s. 45.

² Cosi van Tutte operası.

³ Carmen operası.

⁴ Stein, Michael Ashley – Penelope J.S. Stein, (2007) Beyond Disability Civil Rights, *Hastings Law Journal*, Vol. 58:1203, June 2007, s. 1203.

istihdama etkileri⁵ olduğu iddia edilse de bu hususun engelliler açısından geçerli olduğunu düşünmüyoruz. Engeli olan kişiler güzel değildir ve çekici değildir gibi bir sonuç çıkmaz. Engelliler de engelsizlerle eşit derece muamele görürler. Hatta çok güzel bir engelli bayan, engelsiz ama çirkin bir bayandan daha şanslı olabilir, daha kolay iş bulabilir.

“Özürlülere karşı olumsuz tutum ve yargılar, genellikle özürlü olmayan diğer bireylerin özürllülerle iletişim kuramamasından kaynaklanmaktadır.”⁶ Bu iletişim eksikliği sanata ve dolayısıyla sahne sanatlarına da yansımaktadır.

Çözüm ararken engelliye yönelik ayrımcılığı temel almak gerekmektedir. Nitekim “engellilere karşı olan ayrımcılık, çoğu kez ırk, renk, cinsiyet ve milliyet ayrımcılığından farklı olarak kendini göstermektedir.”⁷

3- Ayrımcılık

Engellilere yönelik olan ayrımcılık doğrudan ve dolaylı ayrımcılık şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Doğrudan ayrımcılıkta engelli kişi, engelsiz bir kişiden daha az (düşük seviyede) ilgi görmektedir.⁸ Dolaylı ayrımcılık ise “engelli kişilerin baş edemeyecekleri koşullar sonucu ortaya çıkan ve onları toplumdan haksız yere eşit katılımdan dışlayan durum”⁹ olarak karşımıza çıkmaktadır.

Engelli bir insanı kasten ayrımcılığa maruz bırakmak biraz zordur çünkü çoğu ülkenin mevzuatında ve uluslararası metinlerde ayrımcılık yasaklanmıştır. Ayrıca karşıdakini incitmemek amacıyla hiç kimse engelli bir sanatçıya engelli olduğu için işine son verildiğini veya gösteride rol alamayacağını kolay kolay söyleyemez. Zaten engelliler bu aşamaya dahi gelememektedirler. Bu durum engelsiz sanatçı iken engelli hale dönüşen kişiler içindir. Ayrımcılık daha en başlarda, sanat okullarına öğrenci kabul edilirken veya yazarlar eserlerini yazarken meydana gelmektedir.

⁵ See Biddle-Hamermesh, Jan., 1998, Beauty, Productivity, and Discrimination: Lawyers' Look and Lucre, *Journal of Labor Economics*, Vol. 16, No. 1, (Jan., 1998), s. 172 vd; Mulford et al., (May., 1998), Physical Attractiveness, Opportunity, and Success in Everyday Exchange, *The American Journal of Society*, Vol. 103, No. 6, (May., 1998), s. 1565 vd; Corbett, William R., 2007, “The Ugly Truth About Appearance Discrimination and The Beauty of Our Employment Discrimination Law”, *Duke Journal of Gender Law & Policy*, Volume 14:153, s. 153 vd.

⁶ Ergün, Mehmet, “Ayrımcılık ve Özürllüler”, *ÖZ-VERİ Dergisi*, Mayıs 2005, Cilt 2, Sayı 1, s. 379.

⁷ Poston, Sarah, “Developments In Federal Disability Discrimination Law: An Emerging Resolution To The Section 504 Damages Issue”, *1992/1993 Annual Survey of American Law*, s. 419.

⁸ Bassar, Lee Ann – Melinda Jones, “The Disability Discrimination Act 1992 (CTH): A Three Dimensional Approach To Operationalising Human Rights”, *Melbourne University Law Review* (Vol 26 2002), s. 268.

⁹ Bassar, Lee Ann – Melinda Jones, “The Disability...”, s. 268-269.

Sahne Sanatları ve Engellilik

Günümüzde engelli olmamasına rağmen engelli gibi ayrımcılığa uğrayan kimseleri koruyan hukuk kuralları da hızla gelişmektedir. Sözelimi Amerika Birleşik Devletlerinde uzunluk, kilo, kişisel görüntü gibi sebeplerden dolayı istihdam dışı bırakılmanın önlenmesi için ayrımcılık karşıtı düzenlemeler getirilmiştir.¹⁰

Sanat okullarına öğrenci kabul eden bazı sorumlu kişiler, engelli adayları elemek amacıyla ayrımcılık yapabilirler. Bundan başka bedensel özelliklerin “mesleki şart” olduğunu da ileri sürebilirler. Bu noktada ayrımcılıkla ilgili yasalara büyük görevler düşmektedir. Ayrıca rol paylaşımı esnasında engelli bir sanatçıya rol verilmemesi halinde, rol verilmeme işleminin engelle ilgisi olup olmadığını ispat etmek de son derece zordur. Bu tür konularda titiz davranılmalıdır.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi sahne sanatları alanında isteyerek ya da istemeden doğrudan veya dolaylı ayrımcılık gündeme gelebilmektedir.

4- Ne Yapmalıyız?

Zihinlerdeki sahne sanatı anlayışının kökten değişmesi gerekmektedir. Tamamı “engelsiz” olan insanların yaşadığı hikayeler yalandır, bu hikayeleri tamamı “engelsiz” insanların sahneye koyması da sahtedir. Sahnedeki herkes (hem rol olarak hem de oyuncu olarak) engelsiz olamaz. Bu duruma son verilmelidir aksi halde sanatı, insan haklarının önüne geçirmiş oluruz.

Engellilerin oluşturduğu sahne sanatları grupları ve çalışmaları kendileri açısından yararlı olabilir. Sanatla ilgileniyor olmanın verdiği mutluluk ve tatmin duygusu engelli kişi açısından önemli olabilir. Ancak bu durum engelli-engelsiz kaynaşmasını sağlamaktan uzaktır. Engellilerin sahne sanatları yapabileceklerini ispatlamaları “öteki” olmalarının önüne geçememektedir.

Son yıllarda dünyadaki bakış açısı yeniden oluşmakta ve bu değişim, sanatla uğraşan engelliler değil engelsizken engelli hale gelen sanatçılar etrafında şekillenmektedir.¹¹

5- Sonuç

Sosyoloji ve felsefe güzel fikirler üretmesine rağmen bu fikirler hayata geçirilmediği takdirde hiçbir anlam ifade edemezler. Bu fikirleri hayata geçirecek en etkin güç ise devlettir/idaredir. O halde bu fikirleri hayata geçirici güce sahip

¹⁰ Hamermesh, Daniel S. – Jeff E. Biddle, (1994) Beauty and the Labor Market, *The American Economic Review*, Vol. 84, No: 5, (Dec., 1994), s. 1174-1175.

¹¹ Milner, Jenifer, Arts Impact-Artists With Disabilities Blur Boundaries, *Performing Arts*, Vol. 33, No. 3, s. 11.

olan devletin, işleyişini ve oluşumunu düzenleyen hukuk dallarına büyük vazifeler düşmektedir. Ne yazık ki günümüzde hukuk - sanat ilişkisi sadece fikri haklar hukuku boyutuna sıkışmıştır. Halbuki kamu hukuku kuralları olmadan sanat var olamaz.

Teşvikler, ödüller, koruyucu hükümler ve son olarak da cezalar ile birçok faaliyetin gerçekleştirilebileceğini düşünmekteyiz. Bazı konular iyiniyetle olmuyor ise gerekiyorsa zorlamayla olmalıdır. Madem ki 21. yüzyılda olmamıza rağmen bazı problemleri hala çözemedik; hatta daha üzücü bir anlatımla yüzlerce yıldır engellilerle uğraşmaktayız, o halde yöntemlerimizi sorgulamamız gerekmektedir. Hukuk kuralları ile sanat dünyasındaki bakış açılarını değiştirmek çok zordur ancak denenmelidir.

Toplumdaki engelli oranı kadar engelli sahne sanatçısı var olduğu zaman hiç kimse engelliliği umursamıyor demektir. Kimse umursamadığı zaman da ayrımcılık ortadan kalkmış olacaktır.

Kaynakça

- Atalay, Esra**, “Sanat Özgürlüğü Temel Hakkının Hukuki Niteliği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 2004, s. 43-66.
- Basser, Lee Ann – Melinda Jones**, “The Disability Discrimination Act 1992 (CTH): A Three Dimensional Approach To Operationalising Human Rights”, *Melbourne University Law Review* (Vol 26 - 2002), s. 254-284.
- Corbett, William R.**, 2007, “The Ugly Truth About Appearance Discrimination and The Beauty of Our Employment Discrimination Law”, *Duke Journal of Gender Law & Policy*, Volume 14:153, s. 153-178.
- Ergün, Mehmet**, “Ayrımcılık ve Özürlüler”, *ÖZ-VERİ Dergisi*, Mayıs 2005, Cilt 2, Sayı 1, s. 377-388.
- Hamermesh, Daniel S. – Jeff E. Biddle**, (1994) Beauty and the Labor Market, *The American Economic Review*, Vol. 84, No: 5, (Dec., 1994), s. 1174-1194.
- Hamermesh, Daniel S. – Jeff E. Biddle**, (Jan., 1998) Beauty, Productivity, and Discrimination: Lawyers’ Look and Lucre, *Journal of Labor Economics*, Vol. 16, No. 1, (Jan., 1998), s. 172-201.
- Milner, Jenifer**, Arts Impact-Artists With Disabilities Blur Boundaries, *Performing Arts*, Vol. 33, No. 3, s. 11.
- Mulford, Matthew - John Orbell - Catherine Shatto - Jean Stockard**, (May., 1998), Physical Attractiveness, Opportunity, and Success in Everyday Exchange, *The American Journal of Society*, Vol. 103, No. 6, (May., 1998), s. 1565-1592.
- Poston, Sarah**, “Developments In Federal Disability Discrimination Law: An Emerging Resolution To The Section 504 Damages Issue”, *1992/1993 Annual Survey of American Law*, s. 419-446.
- Stein, Michael Ashley – Penelope J.S. Stein**, (2007) Beyond Disability Civil Rights, *Hastings Law Journal*, Vol. 58:1203, June 2007, s. 1203-1240.

BOŞ